

Doortrek en overwintering van Goudhaantjes in Leek, ZW-Groningen

Klaas Koopman

Ruim vijf gram wegen Goudhaantjes *Regulus regulus* en zijn daarmee samen met Vuurgoudhaantjes *Regulus ignicapillus* de kleinste vogelsoorten van Europa. Ondanks hun geringe formaat zijn ze in staat grote trektochten door Europa te maken. Die trektochten voeren deels door Nederland. Op de ringstations aan de Nederlandse kust worden Goudhaantjes jaarlijks in groten getale gevangen voor het wetenschappelijk ringonderzoek. In het binnenland is de omvang van de trek bescheidener en zijn in het verlengde daarvan de ringvangsten beperkter. Ondanks dat geven de jaarlijkse vangsten een goed beeld van de doortrek en overwintering. In deze bijdrage doet de auteur verslag van zijn onderzoek aan Goudhaantjes in een tuin in Leek.

*Jonge man Goudhaantje, Leek 28 november 2016. Foto: Klaas Koopman
De oranje kruinveren zitten verborgen onder gele veren, de staartveren zijn puntig.*

Goudhaantjes broeden in Nederland, vooral in de oostelijke helft van het land vanaf het noorden van Drenthe zuidwaarts (SOVON Vogelonderzoek Nederland 2002). Aangenomen wordt dat de Nederlandse Goudhaantjes standvogel zijn. In de herfst en de winter komen hier doortrekkers en overwinteraars uit Fenno-Scandinavië, Oost-Europa en Rusland bij (Bijlsma *et al.* 2001). In het uiterste zuiden van de provincie Groningen, ook in de directe omgeving van Leek, is het Goudhaantje broedvogel (Boekema 2016, Oosterhuis 2016).

Sinds 1989 vang ik vogels voor het ringonderzoek in de achtertuin van mijn woning in Leek. Vanaf de herfst van 1991 worden jaarlijks Goudhaantjes gevangen. De gevangen aantallen fluctueren sterk van jaar tot jaar. Vanaf eind september arriveren de eerste Goudhaantjes. Een klein deel overwintert. In het voorjaar verdwijnen de vogels weer onopgemerkt. In dit artikel analyseer ik de vangsten met als doel zicht te krijgen op de doortrek en de mate van overwintering van de Goudhaantjes. Gepoogd zal worden ook iets over hun herkomst te zeggen.

Materiaal en methode

In 1989 werd begonnen met het vangen van vogels in de tuin van perceel Diligencelaan 11 te Leek, ZW-Groningen. De woning is gelegen in de wijk Nienoordstrand, een wijk met ruime kavels en veel groen. De woning is gebouwd in 1988 en de tuin is in het voorjaar van 1989 aangelegd. Goudhaantjes werden gevangen met een of soms twee mistnetten. De vangfrequentie was afhankelijk van het weer en de beschikbare tijd, maar meestal werd wel op meerdere dagen per week gevangen. De nog lage bomen en struiken waren in de eerste twee jaren niet aantrekkelijk voor Goudhaantjes. Het eerste Goudhaantje werd gevangen op 26 november 1991. Sindsdien zijn tot en met 31 december 2016 exclusief eigen terugvangsten in het jaar van ringen 510 Goudhaantjes gevangen (nieuwe vogels). Eén Goudhaantje werd in een volgend jaar teruggevangen. Deze is in het jaar van terugvangst als nieuwe vogel gerekend. Dit geldt ook voor twee Goudhaantjes die elders al waren

geringd. Hiermee komt het aantal nieuwe Goudhaantjes op 513 exemplaren. Het aantal eigen terugvangsten in het jaar van ringen bedroeg 63 individuen. Sommige vogels werden meer dan eenmaal teruggevangen, waardoor het totale aantal terugvangsten 91 bedroeg. Geen van de gevangen vogels leverde een terugmelding van elders op. Vanaf 2003 werden Goudhaantjes ook met geluid gelokt.

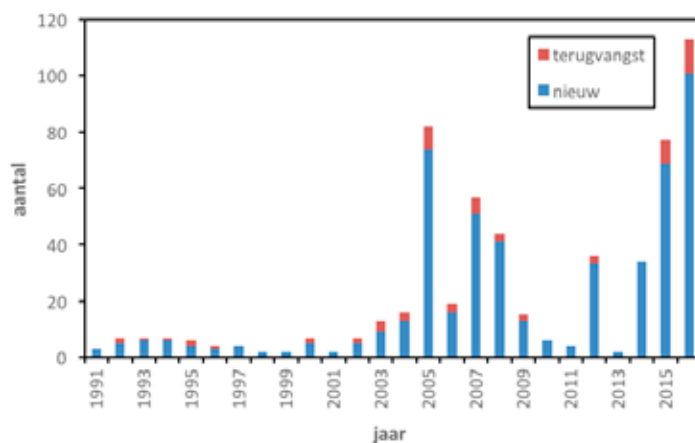
Vanaf 2003 is een onderscheid gemaakt tussen jonge vogels en oude vogels. Jonge vogels hebben puntige staartpenen, bij oude vogels eindigen de staartpenen in ronde toppen (Svensson 1992). Vóór 2003 werd van de gevangen Goudhaantjes geen leeftijd bepaald en werden alle vogels als volgroeid geringd. Het geslacht van Goudhaantjes kan gemakkelijk worden vastgesteld. Mannen hebben een oranje kruin, vaak verborgen onder gele veren, vrouwen hebben uitsluitend gele veren op de kruin (Svensson 1992). In dit artikel hanteer ik als jaargrens 1 juni (2015 bijvoorbeeld loopt dan van 1 juni 2015 tot 1 juni 2016). Daardoor wordt in elk jaar gerekend met dezelfde groep oude en jonge vogels.

Resultaten

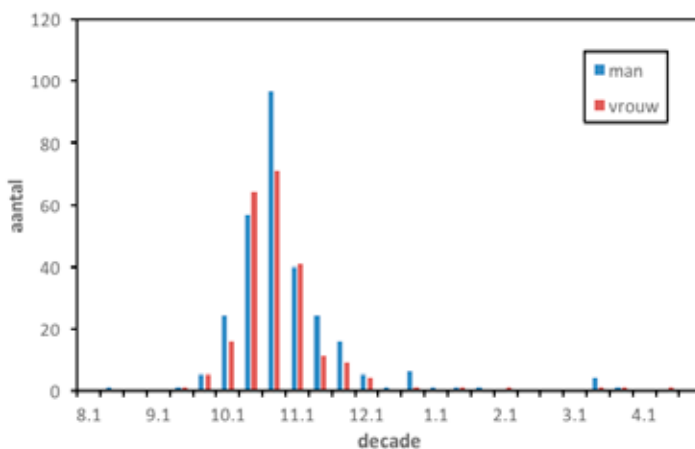
In totaal werden 513 nieuwe Goudhaantjes gevangen (figuur 1). De vangsten bestonden uit 285 mannen en 228 vrouwen. Het vangstverloop was voor beide geslachten ongeveer gelijk (figuur 2). Vóór 2003 bestonden de vangsten voor 55,3% uit mannen, vanaf 2003 was dit 55,6%. Van 30 mannen en 29 vrouwen werd geen leeftijd bepaald. Van de overige 255 mannen waren 16 oude vogels (6,3%) en van de overige 199 vrouwen waren 20 oud (10,1%).

De trek kwam eind september langzaam op gang, bereikte eind oktober zijn hoogtepunt en bouwde in de loop van november weer vrij snel af (figuur 2). Na november werden maar weinig nieuwe Goudhaantjes meer gevangen: 30 exemplaren in 25 jaar. In de tweede en derde decade van maart leek er sprake te zijn van een minuscuul piekje. Op 19 augustus 2007 en 18 april 1993 werd elk één Goudhaantje gevangen wat buiten de reguliere vangperiode valt. Na november werden meer reeds geringde vogels teruggevangen: 27 van in totaal 63 teruggevangen exemplaren werden 38 maal opnieuw gevangen in december – maart.

Het merendeel van de vogels werd maar eenmaal gevangen, 63 vogels (12,3%) werden na de eerste vangst in hetzelfde jaar een of meerdere malen teruggevangen. Hierbij is elk individu eenmaal geteld, ook al waren er

Figuur 1. Aantal per jaar nieuw gevangen Goudhaantjes in Leek van 1 juni 1991 tot en met 31 december 2016 en het aantal terugvangsten t/m 31 december 2016 in hetzelfde jaar waarbij elk individu slechts eenmaal is meegenomen.

Figuur 2. Aantal nieuw gevangen Goudhaantjes per decade in Leek van 1 juni 1991 tot en met 31 december 2016, uitgesplitst naar mannen en vrouwen.

meerdere terugvangsten. Dat geeft een maat voor het aantal individuen dat langere of kortere tijd in de directe omgeving van de plaats van ringen blijft hangen. Tot 2003 werden Goudhaantjes gevangen die spontaan in de mistnetten vlogen. Vanaf 2003 nam het gevangen aantal vogels toe door de inzet van geluid. Van de 47 gevangen vogels vóór 2003 werden 11 in hetzelfde jaar teruggevangen (23,4%). Vanaf 2003 werden 466 Goudhaantjes gevangen waarvan 52 werden teruggevangen (11,2%).

Van vogels geringd in oktober ($n = 329$) werden in hetzelfde jaar 48 teruggevangen (14,6%, tabel 1). Voor de drie oktoberdecades komen de terugvangstpercentages in grote mate overeen. Dit percentage ligt voor de vogels gevangen in november ($n = 141$) met 7,8% aanzienlijk lager, maar ligt voor de drie decades wel in

ring-decade	vinddecade																			nieuw gevangen	% terug		
	sep 3	okt 1	okt 2	okt 3	nov 1	nov 2	nov 3	dec 1	dec 2	dec 3	jan 1	jan 2	jan 3	feb 1	feb 2	feb 3	mrt 1	mrt 2	mrt 3			totaal	
← sep 3																					0	3	0,0
sep 3		1								1			1								3	10	30,0
okt 1			3		1							1			1						6	40	15,0
okt 2			1	3	1	2		3	1		1		2		1						15	121	12,4
okt 3				5	9	3	3		2	2			1			1		1			27	168	16,1
nov 1					3		1		1		1										6	81	7,4
nov 2								1		1							1				3	35	8,6
nov 3										2											2	25	8,0
dec 1															1						1	9	11,1
dec 2																					0	1	0,0
→ dec 2																					0	20	0,0
totaal	0	1	4	8	14	5	4	4	6	4	2	1	4	0	3	1	1	1	0	63	513	12,3	

Tabel 1. Eigen terugvangsten van Goudhaantjes in Leek in hetzelfde jaar. Bij meerdere terugvangsten van dezelfde vogel is alleen de laatste terugvangst meegenomen.

ringgegevens			vindgegevens	
leeftijd en geslacht	datum	plaats	datum	plaats
jonge man	13 oktober 2008	Humberside 53.37N 00.08E Verenigd Koninkrijk	19 oktober 2008	Leek
oude vrouw	14 september 2007	Blekinge 55.57N 15.42E Zweden	10 oktober 2007	Leek

Tabel 2. Elders geringde Goudhaantjes die in Leek werden teruggevangen.

dezelfde orde van grootte. Voor oktober en na november zijn de gevangen aantallen te laag om een reëel terugvangstpercentage te berekenen. Wel valt op dat een deel van de vogels gevangen in september tot diep in de winter wordt teruggevangen. Dat geldt ook voor de vogels gevangen in oktober en november. Ook zij worden tot in maart teruggevangen. In totaal werden 34 mannen en 29 vrouwen teruggevangen, respectievelijk 11,9 en 12,7% van de totale vangst. Eén Goudhaantje werd in het jaar na ringen teruggevangen. Het betreft een jonge vrouw die geringd werd op 8 oktober 2015, hetzelfde jaar op 17 februari 2016 werd teruggevangen en het volgende jaar op 27 oktober 2016 nogmaals werd teruggevangen.

Er liggen twee vangsten voor van vogels die in het Verenigd Koninkrijk en Zweden al waren geringd en beide in hetzelfde jaar in Leek werden teruggevangen (tabel 2).

Discussie

Het aantal doortrekkende Goudhaantjes in Nederland kan in het najaar van jaar tot jaar sterk wisselen (Bijlsma *et al.* 2001). De vangsten in Leek fluctueerden van jaar tot jaar ook sterk (figuur 1). Onduidelijk is of dit een juiste afspiegeling is van de hoeveelheid doortrekkende vogels, of dat dit (deels) terug te voeren is op de vanginspanning. De inzet van geluid vanaf 2003 had in elk geval een duidelijke verhoging van het aantal gevangen vogels tot gevolg. De gevangen aantallen in

1991 – 2002 en in 2003 – 2016 zijn daardoor niet vergelijkbaar. Tegelijk zijn vanaf 2003 de vangsten per jaar onderling niet goed vergelijkbaar, omdat het ene jaar veel meer uren geluid is gedraaid dan andere jaren. Daar komt bij dat als gevolg van een gedeeltelijke en vanaf december 2014 volledige terugtrekking uit het arbeidsproces van de auteur de laatste jaren steeds meer tijd in de vangst van vogels kon worden gestoken. Daar staat dan weer tegenover dat de vangst van Goudhaantjes meestal niet de hoogste prioriteit had. Zo richtte de vanginspanning in 2015 zich grotendeels op Zwarte Mezen, een soort die toen invasief voorkwam (Koopman *et al.* 2016). Alleen 's morgens vroeg werd toen even het geluid afgespeeld. Maar er werd wel dagelijks van donker tot donker gevangen, waardoor de kans op spontane vangsten toenam. Uiteindelijk leverde dat voor 2015 de op twee na hoogste jaarvangst op.

Er werden in Leek meer mannen dan vrouwen gevangen. Dat is niet het gevolg van de inzet van geluid, omdat zowel tot 2003 en als vanaf 2003 het aandeel mannen in de vangsten vrijwel gelijk was. Er waren geen aanwijzingen dat mannen en vrouwen een verschillende timing van de trek hadden. Het aandeel oude vrouwen in de vangsten lag iets hoger dan het aandeel oude mannen. Dat is bij veel vogelsoorten gebruikelijk. Oude mannen willen zo dicht mogelijk bij het broedgebied overwinteren om het volgende voorjaar de beste territoria te kunnen bezetten en jonge vogels en oude vrouwen trekken verder weg (Koopman 2016). De inzet van geluid vanaf 2003 had tot gevolg dat meer vogels werden gevangen. Kennelijk werden met het

Jonge man Goudhaantje in mistnet, Leek 28 november 2016, terugvangst van 29 oktober 2016.

Foto: Klaas Koopman

geluid meer doortrekkende vogels gelokt en gevangen. Voor 2003 werd bijna een kwart van de gevangen vogels in hetzelfde jaar teruggevangen. Vanaf 2003 was dit nog maar de helft daarvan. In beide groepen zitten waarschijnlijk ook vogels die slechts enkele

dagen zijn blijven hangen en daarna nog wel zijn doortrokken. Doordat de laatste jaren intensiever is gevangen, is de kans op terugvangsten vanaf 2003 groter. In werkelijkheid zou het verschil dus nog groter kunnen zijn.

De hoogste vangsten werden in Leek gerealiseerd in de tweede en derde decade van oktober, maar ook in de eerste helft van november werden nog flinke aantallen gevangen (figuur 2). Dat beeld komt voor wat betreft oktober overeen met Boekema (2016) voor de gehele provincie Groningen, maar al in de eerste novemberdecade meldde hij weinig doortrek meer. Zijn gegevens hebben alleen betrekking op waarnemingen aan de kust (persoonlijke mededeling Egbert Boekema) en zijn afkomstig uit meerdere bronnen. Deze waarnemingen zijn niet altijd systematisch verzameld. Niet ondenkbaar is dat bij een aantal waarnemers de bereidheid waarnemingen te noteren bij teruglopende aantallen in november afnam. Het verschil tussen Leek en de Groningse kust kan dus veroorzaakt worden door meer of minder inspanning van trektellers en ringers waardoor snel afwijkingen kunnen ontstaan. In elk geval is op www.trektellen.nl voor geheel Nederland in de eerste helft van november nog wel sprake van substantiële doortrek met een geleidelijke overgang vanuit oktober. Het is ook goed mogelijk dat in de kuststrook van Groningen, gelegen in de verste uithoek van Nederland, de trek van Goudhaantjes na oktober grotendeels is afgelopen. In het binnenland en aan de westkust van Nederland zou de trek nog enige tijd door kunnen gaan met een geringere treksnelheid door een afnemende trekdrang, of zou er sprake kunnen zijn van rondzwervende vogels op zoek naar een plek om te overwinteren.

Er ontstaat dan een beeld dat het merendeel van de Goudhaantjes dat eind september – november werd geringd snel doorgetrokken is. Een klein deel overwintert in Leek. De Goudhaantjes die in Leek overwinteren lijken geen deel uit te maken van een bepaalde trek golf. Uit de gehele ringperiode eind september – november komen overwinteraars voor (tabel 1), maar vogels geringd in oktober overwinteren vaker in Leek dan vogels geringd in november. Het lijkt erop dat de meeste Goudhaantjes snel na aankomst in Leek worden gevangen. De overwinteraars blijven daarna in een klein gebied hangen. Als immers individuele overwinteraars in de herfst zich in een groot gebied vestigen en daar in de winter rondzwerven, zou dat tot gevolg moeten hebben dat 's winters weinig eigen vogels worden teruggevangen en dat tegelijk meer ongeringde vogels moeten worden gevangen. Dat is niet het geval.

Boekema (2016) verzuimt iets te zeggen over overwinteren van Goudhaantjes in Groningen. Slechts de opmerking dat de soort af en toe in de winter zingt, duidt op overwintering. De vangsten in Leek kunnen

bestaan uit rondzwervende broedvogels en hun jongen uit de directe omgeving van Leek, doortrekkers op weg naar westelijker en zuidelijker winterkwartieren en overwinteraars uit noordelijker en oostelijker gelegen broedgebieden. De vangsten op 19 augustus en 18 april van elk één vogel zouden kunnen duiden op plaatselijke vogels, omdat deze buiten de bekende trekperiodes vallen. Ook de vangst van een vogel in oktober die in februari van hetzelfde jaar werd teruggevangen en het volgende jaar opnieuw in oktober werd gevangen pleit voor een plaatselijke vogel. De kans dat een Goudhaantje van elders in een volgend jaar wordt teruggevangen is vrijwel gelijk aan nul. Immers, de meeste gevangen vogels zijn jonge vogels. De schaarse oude vogels zouden dan trouw moeten zijn aan hun winterkwartier uit hun eerste levensjaar. Dat is zeer onaannemelijk. Aannemelijker is dat het merendeel van de gevangen Goudhaantjes inderdaad afkomstig is uit noordelijk en oostelijk van Nederland gelegen broedgebieden. De vogel met een Zweedse ring past in dit beeld. Anders ligt dat met de vogel met een Engelse ring. Onder invloed van weersomstandigheden komt het tijdens de trek regelmatig voor dat vogels een afwijkende trekrichting inslaan. De Engelse vogel behoeft daarom niet in het Verenigd Koninkrijk geboren te zijn, maar kan best afkomstig zijn uit Noord- of Oost-Europa en na een snelle doortrek de Noordzee weer overgestoken zijn.

Literatuur

- Bijlsma, R.G., F. Hustings & C.J. Camphuysen. 2001. Algemene en schaarse vogels van Nederland (Avifauna van Nederland 2). GMB Uitgeverij/KNNV Uitgeverij, Haarlem/Utrecht.
- Boekema, E. 2016. Vogels in Groningen. Profiel Uitgeverij, Bedum.
- Koopman, K. 2016. Koolmezen in Leek. Wat veroorzaakt de jaarlijkse fluctuaties in de aantallen? *De Grauwe Gors* 43: 8-14.
- Koopman, K., D. Hiemstra, A. Timmerman & H. de Boer. 2016. Een invasie van Zwarte mezen (*Parus ater*) in de herfst van 2015 in Noord-Nederland. *Twirre* (1) 26: 3-13.
- Oosterhuis, R. 2016. De vogelbevolking van de bossen van het Zuidelijk Westerkwartier. *De Grauwe Gors* 43: 20-25.
- SOVON Vogelonderzoek Nederland. 2002. Atlas van de Nederlandse broedvogels 1998-2000; Verspreiding, aantallen, verandering (Nederlandse Fauna, 5). Nationaal Natuurhistorisch Museum Naturalis, KNNV Uitgeverij & EIS-Nederland, Leiden.
- Svensson, L. 1992. Identification guide to European passerines. 4th edition. Stockholm, Zweden.

Klaas Koopman - Leek
klaas.tilly.koopman@hetnet.nl